

*„Asszonyoknak
igen sokat kell tudni...”*

Új kutatások a nőnevelés történetéről

KRONOSZ KIADÓ

*„Asszonyoknak
igen sokat kell tudni...”*

Új kutatások a nőnevelés történetéről

Szerkesztette:

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

ÁCS MARIANNA

PUSZTAFALVI HENRIETTE

CZEFERNER DÓRA

KRONOSZ KIADÓ

PÉCS, 2019

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Területi Akadémiai
Bizottságok Titkársága támogatásával jelent meg.

A névmutatót készítette: Erőss Zsolt

A borítón látható, 1900-ban készült kép forrása:
FORTEPAN. Adományozó: Mészöly Leonóra. Képszám: 27438

ISBN 978 615 6048 42 4

© Szerzők

© Szerkesztők

© Kronosz Könyvkiadó Kft.

Tartalom

ÁCS MARIANNA	
Pécsi törekvések a nőtörténeti kutatások terén (Bevezető)	7
KÉRI KATALIN	
Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet kutatásában	17
RÉBAY MAGDOLNA	
Középiskolai koedukáció – pró és kontra (1891–1944)	31
SÁRAI SZABÓ KATALIN	
A női pályaválasztás kérdése a 20. század első évtizedeiben	50
NAGY ADRIENN	
Flancos úrikisasszony-nevelő vagy kereskedelmi szakiskola	72
VÖRÖS KATALIN	
Női hangok a <i>Magyar Iparoktatásban</i> az első világháború időszakában	95
TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA	
A tanítónők és a divat. „Dresszkód” a századfordulón	112
CZEFERNER DÓRA	
A New York-i Schwimmer Rózsa-hagyaték jelentősége a nőoktatás szempontjából	124
MAISCH PATRÍCIA	
A lánynevelés lenyomatai 19. századi női naplókban	145
AUER ESZTER	
A „nőirodalom” az 1860-as években. Elvárások és reakciók. Nőkép és irodalom összefüggései	160
SZABÓ HAJNALKA PIROSKA	
Az 1970-es és az 1980-as évek magyar tanterveinek nőneveléstörténeti elemzése	177
Névmutató	xxx
A kötet szerzői és szerkesztői	xxx

Tendenciák és eredmények a nőnevelés-történet kutatásában

.....
KÉRI KATALIN

Nőtörténet-írás és nőnevelés-történet

A hagyományos történetírás művelői hosszú időn keresztül, a történelem tudományának 18–19. századi kialakulásától (a modern nemzetállamok létrejöttétől) kezdve a múlt tanulmányozását többnyire úgy végezték, hogy a nők történetére nem vagy csak alig, és inkább „mellékesen” fordítottak figyelmet. A 19. század végére (férfi-) szakmává váló történetírás középpontjában a politika- és hadtörténet állt, ez pedig „a férfiak felsőbbrendű jogait, tetteit, gondolatait és katonai sikereit ünnepelte”,¹ és a múlt bemutatásából nem csupán a nők, hanem a gyermekek, a nem nyugati kultúrák népei, a kisebbségek, illetve a közélet szféráján kívül eső, a magánélethez tartozó történetek is kimaradtak. Pierre Grimal egy korábban írt véleménye szerint „a történészek csak a férfiak történetéről tudnak [...] Felhasználják azt a kettősséget, hogy sok nyelv ugyanazzal a névvel jelöli az emberi nem képviselőit általában, mint a hímneműeket, és azon a címen, hogy az »emberek« történetét mesélik el, a férjek, fivérek, fiúk és apák történetére szorítkoznak. A lányok, asszonyok, nővérek és anyák csendben jelen lehetnek, mint titkos utasok: csak mellőztetésük által léteznek. Vannak ugyan közöttük olyanok, akik helyet kaptak az emberiség évkönyveiben, de azok máris gyanúsak, hogy hűtlenek lettek nőiességükhöz. Jeanne d’Arcot egy kicsit azért is égették el, mert makacsul férfiruhát hordott.”² Számos hasonló kutatói véleményt idézhetünk még, amelyek rámutatnak a hagyományos történetírás

.....
¹ PETŐ, 2006: 515.

² GRIMAL, 1965: 7, idézi: FOHLEN, 1982: 88.

szemléletbeli hibáira, hiányosságaira. Gisela Bock német történész például így fogalmazott: „a hagyományos történetírásban a történelem olyasmi volt, amit a férfiak csinálnak, szenvednek el, írnak le, s a férfiak történelembeli – vagy a történelemmel kapcsolatos – tapasztalata »általában« a történelemmel azonosult.”³ A tudományos történetírás fejlődési fázisait több írásában vizsgáló német kutató, Iggers szerint a 19. század közepétől a 20. század közepéig uralkodott a történetírásban és múltkutatásban az a történeti módszer, amely lényegét a források kritikai vizsgálata jelentette. A történelem tudományos jellegét maga a módszertan adta. A kutatók előtérbe helyezték, előnyben részesítették az írott forrásokat, főként a hivatalos, levéltárban, irattárban őrzött iratokat. „Ezek a források feltárták a politikai döntéshozó helyzetben lévő, többnyire férfi történelmi szereplők szándékait...”⁴ A nők történetének feltárásához alapot jelentő forrásokat viszont a tudományos történetírás kezdeti szakaszában nem, vagy alig kutatták, illetve ezek eleve sokkal kisebb mennyiségben keletkeztek és őrződtek meg a történelem során, lévén maga a források konstruálása és továbbhagyományozása is főként a férfiak világához kötődő tevékenység.

A feminizmus 19. század végétől kibontakozó különböző hullámai és áramlatai, a múltkutatásban a 20. század középső időszakától, de különösen a második világháborút követően kibontakozott ún. társadalomtudományi megközelítések,⁵ illetve a nők megjelenése a történészi szakmában egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a hagyományos történetírás férfiközpontú múltábrázolása a 20. század második felére megkérdőjeleződött. A nőtörténet-írás tulajdonképpen e szemlélet kritikájaként született, és a bírálat elméleti és empirikus szinten is kibontakozott. Ez az új kutatási szemléletmód rámutatott arra, hogy ugyan a nők és a férfiak története természetesen együttesen tette ki a múltat, mégis más a „történelemben jelentkező és a történelemmel kapcsolatos női tapasztalat”.⁶ Több más feldolgozás mellett jól mutatják az alapvető szemléleti eltéréseket és súlyponteltolódásokat például a „hagyományos történetírás” és a „nőtörténet-írás” eredményei alapján készült különböző kronológiák. Utóbbira példa a

³ BOCK, 1990: 25–26.

⁴ IGGERS, 2005: 55.

⁵ Iggers szerint a második világháborút követően az ún. társadalomtudományi történetírás különböző formái alakultak ki (például az amerikai *New History*, a francia *Annales* folyóirat körül szerveződő történészgenerációk, a németországi *Weber*-i történetírás, a szovjet típusú marxizmus-leninizmus és a nyugati típusú neomarxizmus). Ehhez kapcsolódtak a gazdasági-demográfiai típusú és a kvantitatív elemzéseken nyugvó irányzatok is, amelyek máig nagy jelentőséggel bírnak a történettudományban. Uo. 55

⁶ BOCK, 1990: 30.

James Trager által készített *The Women's Chronology* (A nők kronológiája, 1996) és a Kirstin Olsen által írott *Chronology of Women's History* (A nőtörténet kronológiája, 1994) című kötet.

A nőtörténet kutatása, illetve (újabban) a történelem *gender* szemléletű feltárása néhány évtizeddel ezelőtt még gyerekcipőben járt. Napjainkban ez a történettudomány egyik leginkább virágzó területe, jól kidolgozott elméleti és módszertani alapozással, amely napról napra dinamikusan fejlődik, és – inter- és multidiszciplináris közelítésekre támaszkodva – mind jobban átformálja az előző korokról való ismereteinket. Külföldi és hazai szerzők ezrei próbálják kutatásaikkal és műveikkel bizonyítani, hogy a nőtörténet tanulmányozása nem másodrangú tevékenység, hanem a történettudományi kutatások szerves része, azok kiteljesítője.⁷ Mindez karöltve jár azzal a folyamattal, ahogyan a bölcséleti tudományok legkülönbözőbb területein – például az irodalomtudományban, a pszichológiában, a szociológiában, az etnográfiaiban, a művészettörténetben, a színháztudományban, a filozófiában stb. – is megjelenik a női látásmód.⁸

A korábban hagyományosan használt történeti forrásanyagnál szélesebb bázissal dolgozó, a múlt korszakolását átértelmező, a nemek dichotómiáit kritika alá vonó, a nyugati világ hagyományosan sikeres és befolyásos férfiakra, férficsoporthoz koncentrálnak a narratíváit kitérítő nőtörténet-írás gyökeresen új képet közvetít a múltból. Ennek újszerű kereteket ad a 20. század második felétől kibontakozott (mintegy a társadalomtudományi modellekre adott válaszként született) kulturális megközelítés a történeti kutatásokban. Ez a szemléleti mód olyan történetírást támaszt igényt, amely a lakosság széles tömegei (mindkét nem, minden korosztály, nem csak a többségi társadalom tagjai) felé fordul, nem követi a történelem lineáris folyamatként való felfogását, amelyek önmagukban is értékesek és figyelemre méltók, bonyolult kapcsolati rendszereik vizsgálata pedig új megvilágításba helyezheti a múltból való eddigi tudás számos elemét. A gazdasági-politikai fókuszálás helyett ez a fajta, a nőtörténet-írás fejlődésére is jelentősen ható történetírói szemléletmód a kulturális (vallási, ideológiai, művelődés- és nevelésügyi stb.) tényezőket vizsgálja.⁹

⁷ FRENCH és POSKA, 2007: XI.

⁸ LANGLAND és GOVE, 1981.

⁹ IGGERS, 2005; CONRAD, 2005: 65.

A nőtörténeti kutatások főbb korszakai és jellemzői

A nőtörténeti kutatások – több hullámban való és számos irányzatba sorolható – kibontakozása a 20. századi társadalmi és intellektuális változások következménye. Jóllehet, a történészek a 20. század elejét megelőzően sem tagadták a női jelenlétet a történelemben, de – ahogyan művükben French és Poska is fogalmaznak – kevés érdeklődést mutattak azoknak a nőknek az élete iránt, akik nem voltak uralkodónők vagy direkt módon valamely politikai változással kapcsolatban álló személyek.¹⁰

Az 1929-ben Franciaországban életre hívott folyóirat, az *Annales* és a köréje szerveződött kutatók által képviselt szemlélet – sok más, a korábbi történetírói munkákban szintén háttérben maradó vagy meg sem jelenített társadalmi csoporthoz, réteghez hasonlóan – a nők múltját is a vizsgálandó területek közé emelte. A korábbi időciklusoktól eltérő, a hosszú és rövid időtartam fogalmát bevezető, a kvantitatív elemzésekre is bőségesen építő, az antropológia, a geográfia, a szociológia, a demográfia és statisztika, a pszichohistoria és más tudományok adatfeldolgozási módszereire is alapozó kutatói munka nagyban fellendítette a nőtörténeti kutatásokat. Ez a folyóirat, valamint időben és térben messze sugárzó hatása adta az egyik legelső lendítőerőt.

A feminista irányzatok második, az 1960-as évektől kibontakozó hulláma és az 1968-as társadalmi mozgalmak hatása ismét felerősítette a „történelem újraírását követelők” hangját. Ekkor bontakozott ki a nőtudományok (*women's studies*) tudományossá válásáért való küzdelem. Miként Pető Andrea kiemelte, „fontos azonban elválasztani a nőket az elemzés középpontjába helyező történetírás módszertanát a nőkről alkotott feminista elméletektől”.¹¹ Claude Fohlen már egy 1980-ban tartott előadásában szintén arról beszélt, hogy a nő „visszatérése” a történelemben a társadalomtudományok és nőmozgalmak befolyása mellett éppen annak is köszönhető, hogy bizonyos amerikai, majd európai egyetemeken is fellendültek a nőkről szóló tanulmányok, és konferenciák, kutatóközpontok, speciális folyóiratok sora erősítette és bátorította a nőtörténeti vizsgálódásokat.¹²

Az elmúlt évtizedekben a nyugati történetírás számos, a nők történetét különböző aspektusokból bemutató kutatást, illetve művet produkált. Ezeknek a megszületése az 1960-as, 1970-es évektől kezdve eltérő történetírói irányzatok,

¹⁰ FRENCH és POSKA, 2007: XIII.

¹¹ PETŐ, 2006: 519.

¹² FOHLEN, 1982: 87.

iskolák tevékenységéhez köthető, éppen ezért tematikájuk, kutatási forrásbázisuk és módszertanuk sokszor meglehetősen eltérést mutat. Pető Andrea összefoglalása szerint az első korszakot az 1970–1980-as években az ún. kompenzációs vagy szeparatista iskola kutatásai határozták meg, amelyek a „his-story” megírása helyett a „her-story” kibontását célozták, vagyis a nők láthatóvá tételét a történelemben.¹³ Ezzel vélték elkerülhetőnek és megakadályozhatónak azt, hogy a nő kimaradjon a múlt bemutatásából, a történelem feltárásából és a (tan)könyvekben való ábrázolásból. A második korszak az ún. integrációs iskola működésének időszaka, amely társadalomtörténeti keretek között vizsgálta a női múltat: a kutatásokban a nők mint társadalmi csoport állnak a középpontban. A Joan Kelly-Gadol¹⁴ által megalapozott harmadik nőtörténet-írói iskola a társadalmi nem (*gender*) (meta)fogalmának bevezetésével fejtette ki a történelemre vonatkozó vizsgálódásait, amely fogalom tulajdonképpen maga a módszer is. Kelly-Gadol *Did Women Have a Renaissance?* (Volt-e a nőknek reneszánszuk?, 1977) című művében arra buzdította a kutatókat, hogy gondolják újra a „reneszánsz” terminus jelentését, saját kutatásai alapján ugyanis arra jutott, hogy ez a korszak virágzása csúcspontján is inkább hanyatlást, semmint emelkedést hozott az európai női tömegek életében. Kelly ezzel a művével is bizonyította, hogy a nőtörténeti kutatások nyomán, azok hatására jelentősen változhat a nyugati fejlődésről korábban kialakított kép, maga a történeti narratíva.¹⁵

Csaknem másfél évtizeddel ezelőtt született összefoglalásában Pető Andrea kiemelte, hogy – bár számos (például a nőtörténet és a társadalmi nemek történetének szembeállításával kapcsolatos) vita terheli a nők múltjának feltárását – a nőtörténet-írás olyan rövid múltra tekinthet vissza, hogy „annak az egyszerűnek tűnő kérdésnek a vizsgálata: hol voltak a nők?, még történészek generációinak ad feladatot”.¹⁶

A kutatások tematikájának kiszélesedése

Nem csupán a nőtörténeti és gender-kutatások elméleti kereteinek, de tematikájának megújulása is folyamatos. Fohlen fentebb már idézett 1982-es előadásában azt emelte ki, hogy addig a világ különböző helyszínein létrejött nő-

¹³ PETŐ, 2001: 42–43.

¹⁴ KELLY-GADOL, 1984

¹⁵ FRENCH és POSKA, 2007: XIV.

¹⁶ PETŐ, 2001: 44.

tudományi központok tipológiákat dolgoztak ki, és csupán néhány adott tématerületet vizsgáltak a nőtörténet vonatkozásában. Az 1960–1970-es évek „hagyományos” témái az alábbiak voltak: a női munka, a női jogok, a nő és a család, a nőnevelés és női művelődés, a női szervezetek és mozgalmak története. Ezekhez az utóbbi évtizedekben felzárkóztak a női test, a szexualitás, a női egészség, a nőorvoslás történetét vizsgáló, a szépségápolással, a divattal, a háztartással, a női ön- és társadalmi reprezentációval kapcsolatos feltárások.¹⁷ A *társadalmi nem* kategóriájának bevezetése a nők történetének vizsgálatába új, összetettebb, nem csupán a nőkre, hanem a két nemre együttesen, kapcsolataik összetettségében tekintő, a különböző társadalmi rétegek, történeti korszakok, népek asszonyainak és leányainak életvitele közti különbségekre (is) figyelő témákat eredményezett. Munkájukban a már említett French és Poska az alábbi öt területet emelték ki az elmúlt évek tematikájából: 1) a történelmi események és eszmények kapcsolata a nők életével; 2) A család és a szexualitás története; 3) A nem (*gender*) társadalmi konstrukciója; 4) A kulturális eszmények és a nők élete közti különbségek; 5) A nők észlelései saját magukról és szerepeikről. Ez utóbbiról azt írták, hogy a nőtörténet-írás egyik legfőbb hozadéka éppen az, hogy a kutatók felfedezték, illetve újra felfedezték a nők által írott műveket.

Napjainkban már kevésbé érvényes az a három és fél évtizeddel ezelőtt Fohlen által megfogalmazott vélemény, hogy a nőtörténeti problematika (tematika) az egyes nyugati országokban egyenetlen, és az eredmények térben széthúzódnak és csupán korlátozott számúak. Mióta ő 1980-ban megfogalmazta a jövő nőtörténeti kutatásokkal kapcsolatos főbb feladatait, tulajdonképpen valamenynyire teljesült, sőt, valószínűleg színesebben és sokoldalúbban, mint ahogyan ez akkoriban várható volt. Ő akkor a tipológia kidolgozását, a források újabb szemlélését, a több diszciplínával való közös közelítést és a férfi és női kutatók közös kutatásait tartotta legfőbb feladatnak.

Neveléstörténet és lánynevelés-történet

A nő- és a neveléstörténet gazdag tematikájának kiemelkedő, már a korábbi századokban is gyakran kutatott területét jelenti a nőnevelés múltjának feltárása. A tématerület historiográfiája egyrészt azt mutatja, hogy a nőnevelés-történet az „általános” neveléstörténet egyik ága volt az elmúlt évtizedekben, másrészt pedig

¹⁷ FOHLEN, 1982.

a leányiskolák és a lányok neveléséről szóló eszmék kutatásának felfutását láthatjuk. (Ez utóbbiak alatt világszerte leginkább a középosztálybeli lányok nevelését értik a kutatók, hiszen a közép- és felsőszintű intézményesült képzésben túlnyomórészt ők vettek részt.) Hunt megállapítása szerint a nőnevelés kérdése a neveléstörténetben szinte minden esetben alárendelten vagy elkülönítetten kezelt téma.¹⁸ A nőnevelés-történet kutatásában is új dimenziókat nyitott és korszerű megközelítési módokat tett lehetővé a *gender* szempontú vizsgálódás, amelyet értelmezési keretként használva világossá vált, hogy az utóbbi másfél évszázad során a nyugati világban mindenütt – így természetesen Magyarországon is – a lányok iskolai képzése során jelentős konfliktusok keletkeztek a munkaerő-piacra történő, illetve tudományos igényű nevelésük és az otthoni (hagyományosan női) feladataikra felkészítésük között.¹⁹ Az elmúlt időszak kutatásai arra is rámutattak, hogy milyen szoros a nő- és a társadalomtörténet kapcsolata, hogy a leánynevelés részletei és összefüggései nem elemezhetők és nem érthetők meg széles társadalom- és nőtörténeti háttér nélkül. A kutatások fontos hozadéka, hogy világosan láttatják: nem beszélhetünk egyetlen társadalom esetében sem átfogó módon a „lánya neveléséről” vagy „a nők művelődési szokásairól”, hiszen a nevelési célokat, tartalmakat, lehetőségeket illetően éppúgy jelentős társadalmi, felekezeti, nemzetiségi különbségek léteztek, mint a kutatások főszereplőiként aposztrofálható lányok iskolai, családi nevelési tapasztalatait illetően.

Az elmúlt több mint száz évben világszerte sok adatot tártak fel és elemeztek a lánya nevelés-történet kutatói. Hosszabb és rövidebb lélegzetű önálló monográfiák, tanulmánykötetek, szemelvénygyűjtemények, cikkek és esszék írtak a lánya nevelés és női művelődés történetének eddigi kutatási eredményeiről, valamint összefoglaló, a női emancipációval átfogóan, több szempontból foglalkozó művek részletei szólnak ugyanerről. A témát felölelő, hatalmas mennyiségű szakirodalom áttekintése ma már elképzelhetetlen a bibliográfiai adatokat gyűjtő és csoportosító, nyomtatott és elektronikus adatbázisok nélkül.

A forrásokról általában

A nők történetével foglalkozó kutató meglehetősen nagy nehézségekbe ütközik kutatásai során, a nők életmódjára, társadalmi helyzetére, szerepeire utaló írásos

¹⁸ HUNT, 1984: XII.

¹⁹ HUNT, 1984: XIII.

források tartalmukat és mennyiségüket tekintve ugyanis egyenetlenek. A nőörténeti kutatások kapcsán több korszak esetében nem áll rendelkezésre gazdag levéltári forrásanyag, a mai napig sem jól kidolgozottak a kutatómódszertani alapok, a tipológiai alapvetések. E témát illetően tehát új utakat, korábban figyelmen kívül hagyott forrásokat, írásos és tárgyi emlékeket kell keresni, és ezeket kell beilleszteni az egyes korokról, földrajzi helyszínekről szóló történeti elemzések, leírások sorába.

A rendelkezésre álló elsődleges és másodlagos források a történeti újkor előtt leginkább férfiak tollából születtek, így szükségképpen a férfiak szükségleteiről és hozzáállásáról tanúskodnak, és nem a nők valóságát tükrözik. Már a legrégebbi források esetében is megfigyelhető az a polaritás, amely a nőértékelést jellemzi, ez pedig nehézzé teszi annak feltárását, hogyan is éltek valójában egy-egy korszak női.²⁰ Gubin véleménye szerint ráadásul további probléma az, hogy egy-egy történelmi korszakban egyáltalán nem véletlen, hogy milyen típusú források születnek és őrződnek meg szándékoltan. Úgy gondolja, hogy maguknak a forrásoknak a létrehozása és tárolása is társadalmilag konstruált, úgy működnek, mint egy szűrő, azaz csak olyan információkat közvetítenek a jövő felé, amelyeket egy adott társadalom kellőképp fontosnak ítél. A férfiak által létrehozott és közvetített források évezredekken át kevésbé voltak érzékenyek a nőket érintő és érdeklő eseményekre, történelmi jelenségekre, és mivel zömmel a nyilvános és politikai szféráról szóltak, a nők mindennapjai, az otthon keretei között történt események többnyire rejtve maradtak.²¹ A magánszféra emlékei sok esetben csak véletlenül maradtak ránk, és a hivatalos iratközlő szervek által létrehozott forrásmennyiséghez képest elenyészően kis hányadot tesznek ki, jóllehet hangsúlyoznunk kell, hogy az efféle kútfőkre figyelmet fordító kutatások a vártnál több értékes információt hoztak felszínre az elmúlt években.

Ami az elméleti alapokat illeti, az 1980–1990-es évek óta egyre több fórumon hangzik el az a történetész álláspont, hogy a nők történetének vizsgálatához elengedhetetlen az interdiszciplináris megközelítés. A nőörténeti kutatásokkal kapcsolatosan tehát ma már nem áll az a korábbi vélekedés, amely szerint nincs elegendő forrásanyag a téma kutatásához. Sokkal inkább helytálló az a megállapítás, hogy az értelmezés kritériumai még mindig nem kellően kidolgozottak, és a vizsgálódásokhoz nem elegendőek a levéltárakban őrzött régi iratok. Magának a történettudománynak az újabb irányzatai megerősítik ezt, hiszen napjaink ku-

²⁰ BRIDENTHAL és KOONZ, 1977: 2.

²¹ GUBIN, 2007: 51.

tatói kiemelt figyelmet szentelnek a képi és tárgyi emlékeknek, az oral history segítségével feltárható lehetséges információknak, illetve a tématerületek között kiemelt figyelem fordul például a magánszféra és a mikrotörténelem felé.

Pécsi eredmények a nőtörténet és nőnevelés-történet kutatásában

Tanulmányom kereteit szétfeszítené az a monumentális vállalkozás, hogy bemutassam a nőtörténet és leánynevelés-történet régebbi és legújabb nemzetközi törekvéseit, publikációs eredményeit.²² A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékhez, az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolához, az Interdiszciplináris Doktori Iskolához, valamint az MTA Pécsi Akadémiai Bizottsága Neveléstörténeti Munkabizottságához kapcsolódóan az elmúlt években egyértelműen és határozottan kialakult egy olyan kutatói műhely, amelynek tagjai mind nagyobb és nagyobb számban nőtörténeti és (főként) nőnevelés-történeti kutatásokat folytatnak.²³ Több kutató foglalkozik különböző leányiskola-típusok, egyes iskolák történetével, például Ács Marianna.²⁴ Vörös Katalin a női iparoktatás dualizmus kori történetét kutatja,²⁵ Pálmai Dóra a nők egyetemre kerülésének történetét igyekszik minden eddiginél részletesebben, levéltári forrásokra is támaszkodva feltárni.²⁶ Takács Zsuzsanna Mária a tanítónői életpálya-kutatás, a tanítónő-képzés, illetve a pécsi leánynevelés története szempontjából is fontos eredményeket hozott felszínre forráselemzéseivel.²⁷ Czeferner Dóra²⁸ számos, a hazai nőmozgalmakkal, a női munka és a munkára nevelés történetével kapcsolatos tanulmányt tett közzé az utóbbi években.²⁹ Maisch Patrícia a nők 19. századi olvasóvá

²² Ennek legrészletesebb leírását lásd: KÉRI Katalin: *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon* (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alappozással). Nagydoktori értekezés. Kézirat (kiadás alatt). Budapest, 2016. <http://real-d.mtak.hu/837/> [2018.07.23.]

²³ Jelen kötet éppen az ő legfrissebb kutatási eredményeiknek a metszetét adja. Erről lásd ezt a korábbi írást is: KÉRI Katalin (2014): *Nőtörténeti és lánynevelés-történeti kurzusok és kutatások a PTE Bölcsészettudományi Karán* (hazai kitekintéssel). *Autonómia és Felelősség*, 1. sz. 19–31. Elektronikus változata <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/06-autonomia-es-felelosseg-pte-btk-ni-2014-01szam.pdf> [2018.07.23.]

²⁴ ÁCS, 2017.

²⁵ VÖRÖS, 2015a, 2015b, 2016.

²⁶ PÁLMAI, 2015.

²⁷ TAKÁCS, 2016, 2017, 2018.

²⁸ A kutatónő további publikációit lásd: <http://pte.academia.edu/D%C3%B3raCzeferner> [2018.07.23.]

²⁹ PI. CZEFERNER, 2014a, 2014b, 2016a, 2016b, 2018, 2019.

válásáról, olvasóvá neveléséről, valamint a női szerzők irodalomtanításban megjelenő bemutatásáról végzi kutatásait,³⁰ Auer Eszter irodalomtörténeti és -elméleti, gender szemlélettel végzett kutatásokat folytat, Molnár-Kovács Zsófia a női munka tankönyvi megjelenéséről,³¹ Szabó Hajnalka Pirocska³² pedig a történelem tankönyvekben ábrázolt nőképről készített elemzést. Az itt említett publikációk mellett tanár szakos hallgatók számára készített elektronikus tananyag,³³ középiskolásoknak írt összefoglalás³⁴ és több kötet,³⁵ elektronikus konferenciakötet³⁶ is jelzi a pécsi kutatók nőnevelés-történetre fókuszálását.³⁷

Összegzés

A nőtörténet és annak fontos részterületeként a lánynevelés és női művelődés története forrástani és tematikai értelemben is sok lehetőséget tartogat még. Újabban megnőtt a mikrotörténet és a magánszféra feltárása iránti igény, színesedik és egyre bővül a nőnevelés-történeti kutatásokba bevont források köre. Változatos, az új informatikai eszközökkel is megtámogatott módszerekkel folyik a kutatás (képkutatás, tartalom- és diskurzuselemzés, statisztikai elemzések, oral history stb.) A hazai és nemzetközi szakmai szervezetek, konferenciák, folyóiratok fontos keretet és biztos háttérrel jelentenek az együttműködéshez, a közös kutatásokhoz és eszmecserekhöz, a kutatókat számos szervezet, publikációs lehetőség segíti. Kiemelkedően fontos feladat napjainkban a kutatók, kutatói műhelyek közeledése, együttműködése, a kutatások jobb összehangolása, az eredmények hazai és külföldi közzététele. Lényeges a férfiak és nők nevelés- és művelődéstörténetének együttes, komplex bemutatása, a köznevelésben és a felsőoktatásban is a férfiak és nők bármely történeti korszakban elért eredményeinek kiegyensúlyozottabb bemutatása.

³⁰ MAISCH, 2018.

³¹ MOLNÁR-KOVÁCS, 2011.

³² SZABÓ, 2015.

³³ TAKÁCS, PÁLMAI és VÖRÖS, 2015.

³⁴ KÉRI, 2008.

³⁵ ÁRVAI, 2016; KÉRI, 2007, 2015.

³⁶ KÉRI, 2011.

³⁷ Jelen tanulmány szerzőjének nőtörténeti, leánynevelés-történeti műveit, előadásait lásd: <https://kerikatalin.wordpress.com/> [2018.07.23.]

Irodalomjegyzék

- Ács Marianna (2017): *Még a kövek is...: Nőnevelés a Felsőbaranyai Református Egyházmegye polgári leányiskolájában és internátusában (1916–1948)*. ID Research Kft., Publikon, Pécs.
- ÁRVAI Tünde (2016): *Városnyák. Mozaikok a pécsi nők 19–20. századi történetéből*. Kronosz Kiadó, Pécs.
- BOCK, Gisela (1990): A nőekkel foglalkozó történetírás az NSZK-ban és nemzetközi összefüggésben. In: Vári András (szerk.): *A német társadalomtörténet új útjai. Közép- és Kelet-Európai Akadémiai Kutatási Központ, Budapest*. 25–37.
- BRIDENTHAL, Renate–KOONZ, Claudia (eds., 1977): *Becoming visible – Women in European History*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- CONRAD, Christoph (2005): „Társadalom” helyett „kultúra”? A kulturális fordulat a történettudományban. *Magyar Lettre Internationale*, 2005/58. 65–67.
- CZEFERNER Dóra (2014a): A női munkavégzés interpretációja, diskurzusa és szellemisége az 1860-as évektől az első világháború kirobbanásáig. *Valóság*, 2014/57. 7. szám. 74–87.
- CZEFERNER Dóra (2014b): „Kávéházakban, klubokban, olvasóköroökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért. *Médiakutató*, 2014/2. szám. 49–61.
- CZEFERNER Dóra (2016a): *From Construction Workers to Tram Conductors. Female Labour in Hungary during the Great War*. ELTE Öt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Tanszék Tudományos Közleményei. <http://tortenelemszak.elte.hu/index.php/ot-kontinens/78-tortenelem-szak/280-ot-kontinens-20141> [2018. 07. 23.]
- CZEFERNER Dóra (2016b): A polgári feminista nőmozgalom vidéken a 20. század kezdetén. In: Pap József–Tóth Árpád (szerk.): *Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. Rendi társadalom – polgári társadalom. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2014. évi, egri konferenciájának kötete*. HIK, Budapest, 2016. 549–560.
- CZEFERNER Dóra (2018): „Háborús nyereszkedők” vagy a körülmények áldozatai? Polgári feminista egyesületek tevékenysége Budapesten és vidéken 1914–1918 között. In: Katona Csaba (szerk.): *Minden egész eltörött. A Nagy Háború emlékei*. Tempevölgy Könyvek 28. Balatonfüred, 2018. 40–65.

- CZEFERNER Dóra (2019): A magyarországi feminista mozgalom első hivatalos lapja. *A Nő és a Társadalom (1907–1913)*. ArchívNet. XX. századi történeti források. <http://www.archivnet.hu/a-magyarorszag-i-feminista-mozgalom-elso-hivatalos-lapja-a-no-es-a-tarsadalom-1907-1913> [2019. 07. 30.]
- FOHLEN, Claude (1982): A nő a társadalomban. *Világtörténet*, 1982/1. szám. 85–118.
- FRENCH, Katherine L.–POSKA, Allyson M. (2007): *Women Gender in the Western Past*. Vol. 2. Since 1500. Houghton Mifflin Company, Boston–New York.
- GRIMAL, Pierre (1965): Introduction à l'histoire mondiale de la femme. In: *Uő: Histoire mondiale de la femme*. Vol. 1. Préhisteire et Antiquité. Nouvelle librairie de France, Paris.
- GUBIN, Eliane (2007): *Choisir l'histoire des femmes*. Préface: PERROT, Michelle. Université de Bruxelles, Bruxelles.
- HUNT, Felicity (ed., 1987): *Lessons for Life: The Schooling of Girls and Women, 1850–1950*. Basil Blackwell, New York–Oxford.
- IGGERS, Georg G. (2005): A történetírás elmélete és története. *Magyar Lettre Internationale*, 2005/58. 55–58.
- KELLY, Joan (1984): *Women, History and Theory*. The University of Chicago Press, Chicago.
- KELLY-GADOL, Joan (1977): Did Women Have a Renaissance? In: Bridenthal, Renate–Koorz, Claudia (eds.): *Becoming Visible: Women in European History*. Houghton Mifflin Co., New York. 137–164.
- KÉRI Katalin (2008): A nőoktatás. In: Pető Andrea–Tarajossy Zsuzsa (szerk.): „A nők és a férfiak története Magyarországon a hosszú 20. században.”: Kiegészítő tananyag a középiskolák számára. Budapest, Szociális és Munkügyi Minisztérium. 58–75.
- KÉRI Katalin (2008): *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914*. Pro Pannonia, Pécs.
- KÉRI Katalin (2014): Nőtörténeti és lánynevelés-történeti kurzusok és kutatások a PTE Bölcsészettudományi Karán (hazai kitekintéssel) *Autonómia és Felelősség*, 2014/1. szám 19–31.
- KÉRI Katalin (2015): *Női élet, lánynevelés az újkorban*. Válogatott tanulmányok. Gondolat, Budapest.
- KÉRI Katalin (2016): *Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nő történeti alapozással)*. Nagydoktori értekezés. Kézirat, Budapest. <http://real-d.mtak.hu/837/> [2018.07.23.]

- KÉRI Katalin (2018): Lánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással. Kronosz Kiadó, Pécs.
- KÉRI Katalin (szerk., 2011): Társadalmi nem és oktatás. Elektronikus konferenciakötet. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kiadványa, Pécs. <http://mek.oszk.hu/09600/09689/> [2018.07.23.]
- LANGLAND, Elisabeth–GOVE, Walter (ed., 1981): A Feminist perspective in the Academy. The Difference it Makes. The University of Chicago Press, Chicago–New York.
- MAISCH Patrícia (2018): A folyóiratok szerepe a 19. századi hazai nő(irodalmi) vitákban: Az első nővita a Tudományos Gyűjteményben. In: András Hanga (szerk.): Kommunikációs terek. (kiadás alatt). Budapest.
- MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia (2011): A női munka képi megjelenítése az Apáczai Kiadó 8. osztályos történelemtankönyveiben 1999–2009. In: KÉRI Katalin (szerk., 2011): Társadalmi nem és oktatás. Elektronikus konferenciakötet. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kiadványa, Pécs. <http://mek.oszk.hu/09600/09689/html/molnarkovacs-zsofia.htm> [2018.07.23.]
- OLSEN, Kristin (1994): Chronology of Women’s History. Profiles Nearly 5000 Women Worldwide. Ten Categories in Each Time Period for Easy Use. Greenwood Press, Westport.
- PÁLMAI Dóra (2015): Vélemények és gondolatok a nők egyetemi képzéséről a 19. és 20. század fordulóján. *Per Aspera Ad Astra*, 2015/2. 2. szám. 25–40.
- PETŐ Andrea (2001): A nőtörténetírás története. *Rubicon*, 2001/6. szám 42–43.
- PETŐ Andrea (2006): Társadalmi nemek és a nők története. In: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Osiris, Budapest. 514–532.
- SZABÓ Hajnalka Piroska (2015): Általános iskolai történelemtankönyvek női témáinak összehasonlító elemzése. *Történelemtanítás: online történelemdidaktikai folyóirat*, 2015/6. 1–2. szám <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2015/07/szabo-hajnalka-piroska-altalanos-iskolai-tortenelem-tankonyvek-noi-temainak-osszehasonlito-elemzese-06-01-06/> [2018.07.23.]
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2016): A női „lámpások”: A tanítónők élete és képzésük a 20. század első felében egy memoár tükrében. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): Pedagógiai és szakmódszertani tanulmányok. International Research Institute, Komárno. 19–26.
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2017): A Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi iskoláinak fejlődése a kezdetektől a XX. század közepéig. In: Sárkányiné

Lengyel Mária (szerk.): Hagyomány és megújulás: Iskolatörténeti konferencia. Pécsi Leőwey Klára Gimnázium, Pécs. 63–74.

TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2018): A pécsi tanítónőképző megjelenése a századforduló pécsi sajtójában. Közép-európai Közlemények, 2018/11. 2. szám 88–97.

TAKÁCS Zsuzsanna Mária–PÁLMAI Dóra–VÖRÖS Katalin (2015): Vázlat a magyar intézményes leánynevelés fejlődéséről. In: Vörös KATALIN (szerk.): Neveléstörténet az osztatlan tanárképzésben. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

TRAGER, James (1994): *The Women's Chronology. A Year-by-Year Record, from Prehistory to the Present.* Aurum Press, London.

Vörös Katalin (2015a): A női ipariskolák szerepe a 19–20. század fordulójának magyar oktatási rendszerében. In: Schaub Anita–Szabó István (szerk.): III. Interdiszciplináris doktorandusz konferencia 2014. 3rd Interdisciplinary Doctoral Conference 2014. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, Pécs. 577–591.

Vörös Katalin (2015b): A magyar iparoktatás „hadi útja”: A magyar szakképzés kihívásai az első világháború éveiben. *Per Aspera Ad Astra*, 2015/2. 2. szám 41–67.

Vörös Katalin (2016): Millenniumi hangulatban: Az ezredéves kiállítás és az iparoktatás. *Autonómia és felelősség*, 2016/2. 2–3. szám 19–28.

A kötet szerzői és szerkesztői

ÁCS MARIANNA 2016-ban a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájának Oktatástörténet Programján szerzett doktori fokozatot. Jelenleg a PTE Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének adjunktusa és a Baranyai Református Egyházmegye Levéltárának szakmai vezetője. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Vizsgálódásainak középpontjában a protestáns felekezetek oktatástörténete áll. Nőtörténeti kutatásokat a 20. századi református nőnevelés terén végzett, a Felsőbaranyai Református Egyházmegye polgári leányiskolája történetének feldolgozása kapcsán.

AUER ESZTER 2016-ban diplomázott az ELTE-n magyartanárként, illetve nyelv- és beszédfejlesztő tanárként. 2016-tól a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola ösztöndíjas hallgatója. Kutatásának fókuszában a nők és az iskola kapcsolata, valamint a trauma oktatásban való megjeleníthetősége áll.

CZEFERNER DÓRA történész, a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskolája „Európa és a Magyarság a 18–20. században” programjának doktorjelöltje, a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék tanársegédje. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Disszertációjának témája az első világháború előtti osztrák–magyar polgári-liberális, feminista egyesületek története és sajtótevékenysége. Jelenleg az Egyesült Államokban őrzött Schwimmer Rózsa-hagyaték feltárásán dolgozik.

KÉRI KATALIN az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának alapító elnöke, a PTE BTK Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének és az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolának a vezetője. Kutatási területe a művelődés- és neveléstörténet, a női történet, a nem nyugati nevelés történetének 19–20. századi európai kutatása. Akadémiai doktori értekezését a magyar lánynevelés és női művelődés újkori történetéről írta és védte meg 2016-ban.

MAISCH PATRÍCIA a PTE-n 2013-ban szerzett magyar alapszakos, 2016-ban magyar–történelemtanári mesterszakos diplomát. 2016 szeptemberétől a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában ösztöndíjasként az Oktatástörténet Programon folytatja tanulmányait. Fő kutatási területe a nők irodalomban elfoglalt helye/szerepe, és a nők olvasóvá nevelése a 19. század első felének Magyarországon.

NAGY ADRIENN oktatástörténész a PTE BTK-n történelem szakos bölcész és középiskolai tanári diplomát, majd 2015-ben a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában doktori fokozatot szerzett. 2011 és 2014 között a Nevelés- és Művelődéstörténet Tanszék tanársegédjeként történeti és kutatásmódszertani tantárgyakat oktatott. 2014-től a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának munkatársa. Kutatásainak fókuszában a 19–20. századi közép- és felsőfokú kereskedelmi szakoktatás történetének oktatáspolitikai és társadalomtörténeti vizsgálata áll.

PUSZTAFALVI HENRIETTE pedagógia szakos tanár, nevelés- és egészségügyi szakember, 2011-ben szerezte doktori fokozatát a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában, Oktatástörténet Programon. Jelenleg a PTE ETK Egészségfejlesztési és Népegészségügyi tanszékének habilitált docense. Az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának titkára. Fő kutatási területe a 19–20. századi iskolaorvoslás és egészségnevelés története, valamint a preventív jellegű egészségmegőrzés vizsgálata a különböző szintereken, a szisztematikusan felkutatott források alapján a társadalomtörténet és életmódtörténet területének kutatásaihoz illeszkedve.

RÉBAY MAGDOLNA 2007-ben doktorált a DE-n neveléstudományból, 2009-ben pedig az ELTE Művelődéstörténeti Doktori Programjában történettudományból. 2013-ban habilitált a Debreceni Egyetemen. Jelenleg a DE BTK NMI Neveléstudományi Tanszékének egyetemi docense. Fő kutatási területe a felekezeti oktatás és a nőnevelés története a 19–20. században. Az utóbbi években behatóan foglalkozott az arisztokrácia nevelésével és oktatásával, iskolatörténeti források és személyes dokumentumok alapján.

SÁRAI SZABÓ KATALIN történész 2011-ben szerezte doktori fokozatát az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájában, Művelődéstörténeti Doktori Programon. 1987 óta a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének vezetője.

ményének munkatársa. Fő kutatási területe a 19–20. századi nőtörténet és a társadalmi nemek története. Foglalkozott a református egyház női munkájával, a konzervatív nőmozgalmakkal, női életpályákkal, jelenleg a 20. század első évtizedeinek női munkavállalását kutatja.

SZABÓ HAJNALKA PIROSKA a PTE BTK történelem szakán végzett 2015-ben. 2016-ban kezdte el doktori tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola Oktatástörténet Programján. Kutatási területe a magyar történelemtankönyvek nőkkel kapcsolatos témáinak összehasonlító elemzése, azok nő- és genderspecifikus tartalmi elemeinek és struktúráinak vizsgálata tantárgypedagógiai, tankönyvtörténeti fókusz mentén, neveléstörténeti háttérrel 1949 és 2014 között.

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA történész 2015-ben szerezte doktori fokozatát a PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolájában Oktatástörténet Programon. Jelenleg a PTE Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének adjunktusa. Tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Fő kutatási területe a 19–20. századi magyar tanító- és tanítónőképzés, valamint tanítók/tanítónők életpályájának vizsgálata naplók, emlékiratok alapján a társadalomtörténet, életmódtörténet területének kutatásaihoz illeszkedve.

VÖRÖS KATALIN történelem, valamint magyar nyelv- és irodalom szakon végzett 2011-ben a PTE-n, azóta ugyanott az „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskolában folytatja doktori tanulmányait, a dualizmus kori középfokú iparoktatás történetéről készíti a disszertációját. 2014-től a Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék oktatója, és tagja az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának. Kutatási területe Magyarország újkori oktatás- és művelődéstörténetére, különösen a szakképzés és a nőnevelés történetére terjed ki.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák:
Séd Nyomda, Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna

www.kronoszekiado.hu

A kötet szerzői:

ÁCS MARIANNA

AUER ESZTER

CZEFERNER DÓRA

KÉRI KATALIN

MAISCH PATRÍCIA

NAGY ADRIENN

RÉBAY MAGDOLNA

SÁRAI SZABÓ KATALIN

SZABÓ HAJNALKA PIROSKA

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

VÖRÖS KATALIN

*„Asszonyoknak igen sokat kell tudni
– s tudni leginkább olvasás által le-
het –, mivel nekik nagy részek van az
ember-, sőt népnevelésben; de mivel
egyik legszebb női tulajdon a szerény-
ség, ne kívánják ők tudatni értelmes-
ségüket, hanem csendes házi körökbe
használni igyekezzenek.”*

Kölcsey Antónia

2500 Ft

9 786156 048424